

פרשת נצבים

**לְעִבְרָה בְּבֵרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאַלְתּוֹ
אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם** (דברים כט יא)

לברית. ויש לַיִּשָּׁב. גם בעל העקדה האריך בזה מאד מאד, ותמצית דבריו: שהוא כעין מִשְׁלַל, שאין חיות לישראל מבלי דביקה באל. וגם זה הוא דוחק, ונגד לשון הכתובים ושטחיותם:

אמנם לקוצר דעתי נראה לפי פשוטו, שאין הברית הזוה כשאר הברית שבין אדם לאדם שהוא מרצון שניהם, אך ברית זה הוא קללה לְעוֹבֵר, וכאומרו את הברית הזאת ואת האֱלֹהִים הזאת, ויהיה בין לנצבים לפניו בין לדורות הבאים, שעל כָּלֶם יעבור כוס הקללה אם יעברו.

ולחבין הכתובים: יש לדקדק אומרו אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כָּלְכֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שְׂבִטֵיכֶם זְקִנֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ וְיִשְׂרָאֵל, למה הוצרך לפרט ראשיכם וגו' אחר שאמר כולכם. גם, תחלה דבר בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לְעִבְרָה בְּבֵרִית וּגו'. גם צריך לדעת הברית הזו מהי, שהנראה מהכתובים שאין האֱלֹהִים הכתובה בפרשה זו עֶקֶר הברית, שהרי אומר והיה כְּשִׁמְעוּ אֶת דְּבַר ה' אֱלֹהֵי הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ

בענין הברית הזאת, רבים וכן שלמים המה ראו כן תמהו, איך יכרות ה' הברית עם אותם שעדיין לא נולדו, כמו שנאמר (כט יד) וְלֹא אֶתְכֶם לְבִדְכֶם אֲנִכִּי כִּדְתִי אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֵת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת. כִּי אֵת אֲשֶׁר יִשְׁנֶה פֶה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה עִמָּנוּ הַיּוֹם, כי אין אדם מְחִיב בּנו בשבועתו. והאריך בספק זה מהר"י אברבנאל ז"ל מאד. [ועם שבפתיחת דבריו נראה לי כדמות שנגה, שכתב וזה לשונו: "עם היות שכפי הדין אין אדם מוריש שבועה לבניו, רוצה לומר להייבם בשבועה אשר הוא עשה לבניו בחייו".

עכ"ל. והוא פירוש זה, שאומרים (שבועות מז.) אין אדם מוריש שבועה, פירוש: אין אדם מוריש לבניו ממון שאינו יכול לגבותו בלא שבועה, ולכן: מת לזה בחיי מלוה - פטור, וזה פשוט כנמרא. ואיך שיהיה, דברי הרב אמת מצד עצמם}.

והוא ז"ל האריך לַיִּשָּׁב זה, שישראל היו מְחִיבִים מצד עצמם מצד שהוציאם ה' ממצרים. עֵין עליו. ולקוצר דעתי תירוצו ז"ל אינו מספיק, שאם הוא כן - למה הוצרכו

בַּלִּבְבוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהִיָּה לִי, מִכֻּלָּל שְׁאִין זֶה
עֵקֶר הָאֱלֹהִים:

וַיַּחֲדֵד מִיִּשְׂרָאֵל, וְלֹזָה בָּאוּ כָל הַקְּלָלוֹת בְּלִשׁוֹן
יָחִיד, לְהַעֲוִיר עַל זֶה:

הַבִּיאֹר: נִרְאָה לִי שְׂאֵחַר שְׂסָדֵר מִשֶּׁה
רַבִּינוּ ע"ה כָּל הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת לְמַעַלָּה,
כִּנֵּם [אֵת] כָּל יִשְׂרָאֵל לִקְרוֹת לִפְנֵיהֶם כָּל
דְּבָרֵי הַקְּלָלוֹת הָאֵל, וְזֶה אוֹמְרוּ אֹתָם נִצְבִּים
הַיּוֹם כּוֹלֵכֶם וְגו', וַיַּעַן דֶּרֶךְ הַמוֹכִיחִים לֹא
יַעֲזִיז פְּנֵיהֶם לְדַבֵּר קִשּׁוֹת - וּבִפְרָט דְּבָרֵי
קְלָלוֹת נִמְרָצוֹת כְּאֵלּוּ - כִּי אִם לְדַלֵּת הָעֵם
וְלֹא לְגַדּוֹלִים וְלִרְאשִׁים, וְאִם יוֹכִיחוּ אוֹתָם -
יִהְיוּ דְּבָרֵי פְּיוּסִים כְּרָאוּי לִפְנֵי מַעֲלָתָם וּלְפִי
כְּבוֹדָם, אָמַר: הִנֵּה לִפְנֵי הָאֵל יִתְעַלֶּה-שְׁמוֹ
לֹא נִפְרָ שׁוּעַ לִפְנֵי דָל⁷³⁵, וְהִנֵּם נִצְבִּים
כּוֹלֵכֶם רִאשִׁיכֶם שְׂבִיטֵיכֶם וְגו' מִחוּטֵב עֲצִיד
עַד שׂוֹאֵב מִימִיד, וְלִכְלֹכֶם אֲנֹכִי מִדְּבַר,
וְלֹא תֹאמְרוּ שֶׁקְּבוֹץ הָרָאשִׁים וְהַזְקֵנִים הֵם
לְהַצְטַרֵּף עִמִּי וּלְעוֹזֹרֵנִי, בְּדֶרֶךְ הָרֵב הָעוֹמֵד
לְהוֹכִיחַ שִׁיעוּמוֹד עִמּוֹ מִתּוֹרֵגְמִנִיָּה וּכְיוֹצֵא
[בֹּזֵה] לְכְבוֹדוֹ, רַק כָּל דְּבָרֵי עִם הָרָאשִׁים
וְהַזְקֵנִים, עִם חוֹטְבֵי עֲצִים וְשׂוֹאֲבֵי מִים,
לְעִבְרֶךְ בְּבֵרִית ה' וְגו'.

וְלֹא אֹתְכֶם לְבִדְכֶם אֲנֹכִי כִּדְת אֵת
הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֵת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת. כִּי אֵת
אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֶה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה'
אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה עִמָּנוּ הַיּוֹם
(כַּט יג יד). יֵשׁ לְדַקְדֵּק: א' אוֹמְרוּ אֵת אֲשֶׁר
יִשְׁנֶנּוּ פֶה שֶׁהוּא עִצְמוֹ אוֹמְרוּ אֹתְכֶם, וְהִיָּה דִי
בְּאוֹמְרוֹ "כִּי גַם אֵת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה". גַּם יֵשׁ
לְדַקְדֵּק אוֹמְרוּ כִּי אֹתָם יִדְעָתֶם, מִה חֲלִשׁוֹן
יִדְיָעָה, וְהִיָּה לוֹ לִזְמֹר "כִּי אֹתָם יִשְׁבַּתֶּם בְּאַרְץ
מִצְרַיִם וְגו' וְעִבְרָתָם בְּגוֹיִם" וְגו'. גַּם אוֹמְרוּ
פֶּן יֵשׁ בְּכֶם שׁוֹרֵשׁ פּוֹרֵה וְגו' הוּא מֵאֵמֶר יֵתֵר,
שֶׁכֶּבֶר אָמַר "פֶּן יֵשׁ בְּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה" וְגו'.
גַּם אוֹמְרוּ לְמַעַן סְפּוֹת הָרוּחַ אֵת הַצְמָאָה,
מִהוּ הַמְּכַבֵּן. וּלְפִירֵשׁ"י וְהַתְּרַגּוֹם אֵינוּ מִתִּיַּשֵּׁב
כָּל כֵּךְ מֵאֵמֶר "לְמַעַן". וּבִפְשׁוּטִים פִּירֵשְׁתִּי
פִּירוּשׁ לִפְנֵי פְּשׁוּטוֹ. וְעוֹד נִפְרֵשׁ בַּס"ד. וְכִבֵּר
רֵאשִׁיתִי גַם לְהַרְלֵבִיג וּמַהֲרִי"א ז"ל וְלֹא נִהְלַם
לִי פִירוּשׁ. גַּם יֵשׁ לְדַקְדֵּק אוֹמְרוּ לֹא יֵאָבֵה
הִי פִּלּוֹחַ לוֹ, וְלִמָּה יִסְלַח לוֹ, וּמַהֲיֹכֵן יַעֲלֶה עַל
הַדַּעַת שִׁימְלַח לוֹ. גַּם אוֹמְרוּ כִּי אִזִּי יַעֲשֶׂן וְגו',
הִיָּה לוֹ לִזְמֹר "כִּי יַעֲשֶׂן" וְגו'. וּבִדְרוּשׁ לְשִׁבְת
תְּשׁוּבָה פִּירֵשְׁנוּ. יַעֲזִין שֵׁם:

וְאֲכֵן כִּפִּי הָעֲנִין שְׂאֵנוּ בּוֹ, יֹאמַר: שְׂאֵחַר
שׁוֹכֵר הָאֱלֹהִים וְהַשְּׁבוּעָה, רָצָה לְקִיּוּמָהּ גַּם עִם
הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים, שֶׁכָּל אֶחָד יִפְחַד עַל נַפְשׁוֹ,
וְאָמַר וְלֹא אֹתְכֶם לְבִדְכֶם וְגו' כִּי אֵת אֲשֶׁר
יִשְׁנֶנּוּ פֶה, יִרְמוֹז עַל הָעֲפָרִים שֶׁכֶּבֶר יִשְׁנֶם

וְאָמַר לְעִבְרֶךְ בְּבֵרִית ה' אֱלֹהֵיךְ
וּבְאֵלֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךְ כִּדְת עִמָּךְ הַיּוֹם
(כַּט יא) בְּלִשׁוֹן יָחִיד, [שְׁאִין] לִזְמֹר שְׁאִין הַבְּרִית
הַזֹּאת [אֵלּוּ] לְכֻלָּלוֹת יִשְׂרָאֵל, וְאֵךְ הַיָּחִיד הָעוֹבֵר
בְּטַל בְּמִיעוּטוֹ, וְאֵין לוֹ עוֹנֵשׁ אַחֵר שְׂרֹב
יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְרֵי בְרִית. לֹזָה אָמַר לְעִבְרֶךְ
בְּבֵרִית וְגו', שֶׁהַבְּרִית הַזֹּאת הוּא עִם כָּל יָחִיד

בעולם. ואת אשר איננו פה - שעדיין לא באו כלל לעולם.

ואמר [פי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם (כט טו), יאמר] שצורך האלה הזאת ברוב דברי קשיות, יען כי הם ידעו וגו', הידיעה במקום הזה נראה שהוא מלשון חב⁷³⁶, ורוצה לומר: כי אתם אהבתם ישיבת מצרים לרוב הצלחתה, וכן בכל מקום אשר עברנו אהבתם ישיבתו בראותכם הצלחתו, ומשם יעלה בדעתכם שיש ממש בעבודה זרה שלהם, וזהו כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם וגו'.

פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים הים פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (כט יז). [פירושו:] ואם תמצוי לומר שאתם נקיים וטהורים יען כי שרשכם פתוח אלי מים, זרע אברהם יצחק ויעקב, עדין יש לחוש שמא מהאספסוף אשר בקרבכם יש בכם שורש פורה ראש וגו', שהם ערב-רב שעלו עמכם:

והנה בשמעו את דברי האלה הזאת והתבונן בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרדות לבי אלך למען ספות הרנה

את הצמאה (כט יח). והענין: שדרך הרשעים להביא ראיה מאשר יראו בעולם הזה כטוב כחוטא, הנשבע - כאשר שבועה ירא⁷³⁷, וכן אמר (מלאכי ג יג-יד טו) "חזקו עלי דברכם אמר ה' וגו' אמרתם שוא עבוד אלהים וגו' גם נבנו עושי רשעה" וגו'. והנה נפש הרשעים נקראת 'רוח', יען כי היא מלאה לה מעדני העולם, ונפש הצדיקים נקראת 'צמאה', יען כי יסגפו עצמם ללכת בדרכי ה', וכמאמר הכתוב (משלי יג כה) "צדיק אוכל לשובע נפשו", [ואינו אוכל אלא] למלא נפשו כי ירעב⁷³⁸. ולזה אומר הרשע: בשרירות לבי אלך, למען כי אראה שהכל שב אל העפר, ואת הצדיק ואת הרשע כלם יספו, כמות זה כן מות זה, וימות נבל ימות אבנר⁷³⁹. וזהו ספות הרוח שהם הרשעים את הצמאה [שהם הצדיקים], שאין מיתת הרשע משונה ממיתת הצדיק:

ואמר לא יאבה ה' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הקתובה בספר הזה ומתה ה' את שמו מתחת השמים (כט יט). יאמר שעונשו של זה - שלא יהיה לו מקום לסליחה, שלא יספיק ה' בידו לעשות תשובה כדי שיסלח לו. ואם תאמר: ואם ירצה לעשות תשובה, הרי [ידוע] אצלינו (וזה ב קו, ועי' קדושין ט) "אין לך דבר שעומד בפני התשובה". לזה אמר כי אז

737. קהלת ט ב.

738. ע"פ משלי ו ל.

739. שמואל-ב ג לג.

736. כמו והאדם ידע את הוה אשתו (בראשית ד א) שהוא לשון חיבור וחיבה. וכן כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (שם יח יט) פירש': לשון חיבה כמו "מודע לאישה", "בועז מודעתנו", "ואדעך בשם".

ורוב העונשים מורים רוב הקפידה שמקפיד
הוא יתברך על מצותיו:

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר הִדִּיתִּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שְׁמָהּ. וְשִׁבַּת עַד
ה' אֱלֹהֶיךָ וּגּוֹ'. וּמִלֵּה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ
וְאֶת לִבְךָ זָרָעַךָ לֹא־הִבֵּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיִּיד (א-ו).
נָלָה הוּא יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵף שֶׁהִבְרִיחוּ וְהִקְלִילוּ
הָאֱלֹהִים חָיו עַל תְּנָאִי אִם יִשְׁמְעוּ אוֹ לֹא יִשְׁמְעוּ,
נָלָה לְפָנֵינוּ שֶׁסּוֹף שִׁיבּוּאוּ עֲלֵיהֶם הִבְרִיחוּ
וְהִקְלִילוּ. וְאֵף שֶׁהִבְחִירָה הִיא בִּידֵם לַעֲשׂוֹת
טוֹב - וּלְפִי מָה שֶׁכִּתְּבָנוּ בְּסֹדֶר וִירָא, וְעֵלָה
בִּידֵינוּ שֶׁהִבְחִירָה הִיא הִפְךָ הִידִיעָה - מִכָּל
מָקוֹם יָדַע הוּא יִתְבָּרַךְ שֶׁמִּהִיּוֹתָם 'אָדָם' לֹא
יִתְמִידוּ בְּמִצְוֹת הָאֵל וּדְרָכָיו, וּבְפֶרֶט עִם
הַשְׁרָרָה וְהַהֲצִלָּחָה, וּמִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ רַבּוֹ כְּמוֹ
רַבּוֹ, וְעַם הַתְּעַרְבָם בְּגוֹיִם לֹא יִתְכַּן שִׁישְׂאָרוֹ
צְדִיקִים דּוֹר אַחֵר דּוֹר, וּסְפֹפֶם לַחֲמוּא וּלְבֹא
עֲלֵיהֶם כָּל הָאֱמוּנָה. וְלֹזֶה יִיעַד לְבִסּוֹף וּמֵלֵךְ הִי
אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לִבְךָ וּגּוֹ' לְמַעַן חַיִּיד,
רוּצָה לֹמַר לְמַעַן שֶׁתִּתְקַיֵּם וְתִתְמַיֵּד, כִּי בִלֹּא
הָא - לֹא מִגִּי:

אֲכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק אֹמְרוֹ לְבִסּוֹף וְאֶתָּה
תָּשׁוּב וְשִׁמְעֵתָ בְּקוֹל ה' וְעֲשִׂיתָ אֶת כָּל
מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם (ז ח), שֶׁכִּבֵּר
אָמַר (ז ב) "וְשִׁבַּת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ". וְנִרְאָה שׁוֹה
מִכָּלל הִיעוּדִים הַטּוֹבִים, וְהוּא: שְׁבוּמֵן הַגּוֹלָת
כְּתִיב (עֲמוֹס ח יב) "יִשׁוּטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' "

יַעֲשֶׂן, רוּצָה לֹמַר: מִקּוֹדֶם שִׁיעֵשָׁה תְּשׁוּבָה,
אוֹ כְּשִׁירְצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה - יַעֲשֶׂן אָף הִי
וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הָהוּא, וְרִבְצָה וּגּוֹ', וְתִהְיֶה
מִיתָתוֹ קוֹדֶמֶת לַתְּשׁוּבָתוֹ. בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יֵאָבֵה
הִי לַעֲשׂוֹת דְּבַר שְׁבוּ יִסְלַח לוֹ:

הַנִּסְתָּרִת לֵה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ
וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת (כִּטְבֵּחַ). פִּירוּשִׁים רַבִּים נִאֲמָרוּ
בִּזְהָר. וְעוֹד נִרְאָה, שֶׁאַחֲרֵי שֶׁזָּכַר כָּל הָעוֹנֵשִׁים,
אָמַר שֶׁלֹּא תַחֲשׁבוּ כִּי אֵין עוֹד עוֹנֵשׁ, אֲךָ
דַּעוּ כִּי זֶה בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלְעוֹלָם הַבָּא אֵינִי
יּוֹדֵעַ כְּמָה. לֹזֶה אָמַר הַנִּסְתָּרוֹת - [כְּלוּמָר]
הָעוֹנֵשִׁים הַנִּסְתָּרוֹת - לֵה' אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלֹת
הֵם אֲשֶׁר לָנוּ וּלְבָנֵינוּ. וְהַכֹּל כְּדִי לַעֲשׂוֹת אֶת
כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ: הַנִּסְתָּרוֹת וּגּוֹ': שֶׁאִם
תִּשְׁאֹל, מָה תְּכַלִּית אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת עַד שִׁיחִיָּה
הָעוֹנֵשׁ כָּל כֵּךְ גְּדוֹל לֹא־אֵשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂם, לוֹ
יִהְיֶה שֶׁהֵם תִּקְוֹן הָעוֹלָם וְתִקְוֹן הַקְּבוּץ, מִכָּל
מָקוֹם לְמָה יִחַרָה אָף ה' כָּל כֵּךְ בִּיחִיד? וְאִפִּילוֹ
רַבִּים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ, וְאִם הִשְׁחִיתוּ - לַעֲצֹמָם
הִשְׁחִיתוּ, וְאִם צִדְקוֹ מָה יַפְעִלּוּ בּוֹ, וְאִם רַבּוֹ
פִּשְׁעֵיהֶם מָה יַעֲשׂוּ לוֹ? לֹזֶה אָמַר כִּי אֵין לְבַקֵּשׁ
סִפָּה לֹזֶה, כִּי הַנִּסְתָּרוֹת לֵה' אֱלֹהֵינוּ וְהוּא
הַיּוֹדֵעַ וְאֵין בִּלְתּוֹ, וְאֲךָ הַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ
עַד עוֹלָם הוּא כְּדִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי
הַתּוֹרָה, שֶׁרַבּוֹ הָעוֹנֵשִׁים הוּא כְּדִי לַעֲשׂוֹת
אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, שׁוֹה הוּא הַטֶּעַם
הַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ, שֶׁעַל יְדֵי רַבּוֹ הָעוֹנֵשִׁים
יִתְבַּהֵל הָאָדָם לְכַלִּי לְהַפִּיל מִדְּבַר ה' אֶרְצָה,

ולא ימצאו, שנתקיים בנו בעונות הרבים (תהלים עד ט) "אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה", לזה אמר: כשישיב הקב"ה שבותנו - ואתה תשוב לאשר היית בראשונה לשמוע דבר ה' על ידי נביאיו, ושמעת בקול ה'.

ואמרו ועשית את כל מצותיו וגו' (שם) - הוא יעוד אחר, שבזמן הגלות אין בנו כח לעשות כל מצותיו, שכל המצות התלויות במקדש אין אנו עושים אותם, אמר שבשוב ה' את שבותינו תשוב ועשית את כל מצותיו:

ואמר והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וגו' לטובה (ז ט). רוצה לומר שלא כפעמים הראשונות שלא נותרה בידך הגדולה, אך עכשיו יותירך לטובה. ועוד יש לפרש והותירך, יען שכל מה שאוכל אדם בעולם הזה הוא פירות המצות, והוא מותר המצות, כי הקרן קיים לעולם הבא, ולזה אמר והותירך - שיתן לך מותר מצותיך בפרי בטן. ואמר זה, להודיע כי כל מה שיתן לו בעולם הזה הוא מותר ופירות, אכן הקרן קיים לעולם הבא:

והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטן ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו הקטובה בספר התורה הזה כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (ז ט-י). יש לדקדק ואמרו כי ישוב ה' לשוש וגו', מה הפננה בשמחה זו. גם איך יהיה

נתינת טעם למה שקדם והותירך ה' לטובה - כי ישוב לשוש. גם אמרו אחר כך כי תשמע בקול וגו' הוא יתר, שכבר הקדים "ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית" וגו'. ונראה שגלה הכתוב אופן השכר שנותן ה' לצדיקים עושי רצונו, והוא: כי לא יצטרך יתעלה לומר "תנו לפלוני כך וכך", אך הוא שמח במעשיו ומתפאר בהם וממילא הטוב בא לו, וכמאמר הכתוב (ישעיה מט ג) "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר כך אתפאר".

והוא אמרו (משלי מז טו) באור פני מלך - חיים, ורצונו - כעב מלקוש. אמר שהמלך - מלכו של עולם - שהוא ראוי שיקרא באמת 'מלך' סתם, כאשר יאיר פניו אל האדם - ממילא לו חיים. אך לדקדק הכפל והשנוי, יאמר כי שתי הנחגות מתנהג הקב"ה עם הצדיקים, וכאשר פירשנו במקום אחר פסוק "רחוק ה' מרשעים, ותפלת צדיקים ישמע" (שם טו כט), ובמקום אחר (ישעיה סה כד) אמר הכתוב "יהיה מרם יקראו ואני אענה". ופירשנו שם שיש צדיקים גמורים שתכף נתן להם שאלתם, ויש שמתעכב קצת. ולזה אמר באור פני מלך חיים, שיש צדיקים שזוכים שיאר ה' פניו אליהם, והיינו שיביט בהם בפנים שוחקות, ואז חיים להם. ויש צדיקים שלא זכו לכך, אך רצון ה' יתברך עמם, ופניו לא יראו, ואלו - מתעכבת טובתם קצת, וזהו ורצונו לכך, אז הוא כעב מלקוש שאין בו טובה מזמנת, אך עד אשר העבים על הארץ ריקו, ותגדל התבואה. ומכל מקום הוא קרוב כעב הבא בזמן המלקוש שהוא

קרוב לזמן גדול התבואה, כמאמר רבותינו ז"ל (תענית ו) "יורה בחשון ומלקוש בניסן".

- על ידי השמחה, והשמחה היא על עשית רצונו כאמור:

באופן שישמחנו יתברך בצדיקים היא עצמה הגזרה להיטיב להם. והוא אומרו (ישעיה ט טז) **על כן על בחוריו לא ישמח ה'**, והוא קשה ההתוך. ועם מה שכתבנו - נכון, שלא ישמח בהם, וממילא שולט בהם הדין רחמנא ליצילן. והוא עצמו בעצם והותירך ה' וגו' לטובה. ודקדוק "והותירך" כבר פירשנו דרכים שונים. ועכשיו נאמר שלחיות שאמרו ז"ל (רש"י אסתר ו יג) שישאל נמשלו לכוכבים ולעפר, כשעולים - עולים עד לרקיע [ועד הכוכבים], וכשיורדים - יורדים עד עפר, באופן שכאשר ישראל בטובה הם יתרים בה על כל העולם, לזה אמר והותירך שתהיה טובתך ביותר על כל העולם.

וביאר במה יהיה זה, ואיך הדרך להגיע זה מאת ה' [ואמר:] **כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב**, פירושו: ישמח על מעשיך כאשר שש על אבותיך, שנראה שמחה לכל שישמח בך. **כי תשמע וגו'**, פירושו: שישמח עליך שאתה שומע בקול ה' אלהיך לשמר וגו'. ולחיות שיש שתי כתות בישראל, וכמאמר רבותינו ז"ל (ברכות דה) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה' וגו', לזה אמר כנגד שניהם שישמח ה' לשוש עליך לטוב, הן מצד שתשמע בקול ה' אלהיך, הן מצד שתשוב אל ה'. והן שתי כתות: צדיקים גמורים ובעלי תשובה. והותרו כל הספקות, שבנתינת-טעם הראשונה ביאר אופן התשובה איך תגיע לך

ועוד נאמר דרך אחרת שבו ניישב גם כן מה שאמר בקללות **וזה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם, כן ישיש ה' עליכם וגו'** (לעיל כח סג), ובגמרא (מגילה י) [אמרו:] **"הוא אינו שש, אבל אחרים משיש"**. וצריך להבין מנא מפיק לה, דהא מצינו כתוב (ישעיה סא י) **"שש אשיש"** ולא כתיב **"שש אשיש"**. ונראה דרבותינו ז"ל דייקי דלא כתיב לשון מבורר ומיוחד על עצמו, וכתב לשון דמשתמע לתרי אנפי, שישמח הוא וישמחו אחרים, מזה דייקי שהוא אינו שש אבל אחרים משיש. ומכל מקום - כיון דאין מקרא יוצא מידי פשוטו - ראוי לפרש איך יתקיימו שניהם:

ונראה ליישב כשנקדים כי מדתו יתברך להתנהג במדת הדין ובמדת הרחמים, וכמאמר הכתוב (מ"א כב יט) **"ראיתי את ה' ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו"**, דהיינו שיש מלאכי חסד עומדים מימין, ויש מלאכי הדין עומדים משמאל, וכך הם מצפין שיצא הדין. מלאכי הימין - לצד החסד הם מצפין, ומלאכי שמאל מצפין לדין. ונראה לי שזהו טעם לשני שעירים של יום הכיפורים, אחד לימין הכהן גדול ואחד לשמאלו. וכשהיו ישראל ראויים - היה גורל ימין לה', והיתה מדת הדין נוטלת חלקה בשעיר עזאזל. וכשלא היו ראויים - אז הימין מתחפך לשמאל ונשארה מדת הדין לקטרג ח"ו כי לא נטלה חלקה. והנה כשה' יתעלה חפץ להיטיב כשמעשה

בני אדם טובים, אז הוא מביט בעין יפה לצד ימין כנותן להם רצונו, ולצד שמאל - בעין רעה מביט, כלומר שאינו חפץ במעשיהם. וכשישראל אין עושין רצונו של מקום ח"ו, אז מביט בעין יפה לצד שמאל, ובעין רעה לצד ימין. ואף שהמדה כך היא, מכל מקום אינה דומה עין יפה שלצד ימין לעין יפה שלצד שמאל, כי אותה שלצד ימין היא מלב ונפש, ואותה שלצד שמאל היא לפנים, ליתן להם רשות להרע לעוברי רצונו. אך בלבו הוא אדרבה מתעצב:

והוא שאמר הכתוב בדור המבול (בראשית 11) **וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם וַיִּתְּעַצֵּב אֱלֹהִים לֵבּוֹ**. ותיבת "אל לבו" יתרה, שפשימא שהעצב אינו אלא בלב. אך בא להעיר על מה שכתבנו, כי כשרצה להנקם מדור המבול - **וַיִּתְּעַצֵּב אֱלֹהִים לֵבּוֹ**, אך בפניו היה מראה שמחה לבעלי הדין, ולזה אמר **אֱלֹהִים לֵבּוֹ** לדייק אבל לא בפניו. והוא גם כן אומרו (איכה ג לג) **כִּי לֹא עָנָה מַלְכוֹ יְיָהּ בְּנֵי אִישׁ**, לומר שאף שמעשה הנקמה אינו אלא על ידי שמחה, שמראה ה' לבעלי הדין העומדים לשמאלו שמחה כמי שהוא חפץ במעשיהם, מכל מקום **לֹא עָנָה מַלְכוֹ**:

והוא עצמו אומרו והיה כאשר שש' ה' עליכם, פירוש ששמח בשבילכם, והיינו כשמחה לצד ימין שמשם נמשך להיטיב אתכם ולהרבות אתכם, כן ישיש' ה' עליכם, וכבר כתבנו דמלת 'ישיש' משתמע לתרי

אנפי, שיש' אחרים ויש' הוא. ולכאורה קשיין אהדדי, דמדכתיב 'ישיש' משמע הוא אינו שש', ופשוטו משמע דגם הוא שש', דקאמר "כאשר שש' כן ישיש" - משמע [שהם] דומים. ועם מה שכתבנו אתי שפיר, דלפי האמת הוא שש', אבל לא מלב, וכלפי שאינו שש' מלב אמר ישיש', שאחרים דוקא משמח מלבם, אבל הוא אינו שש' מלב. וכלפי שהוא על כל פנים מראה שמחה - שהוא עצמו שש' לעינים - הוא הדמיון כן ישיש', ופירושו שמראה שמחה לבעלי הדין לעשות נקמה:

כִּי הַמְצָנָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְנֶה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאָת הִיא מִמֶּנִּי וְלֹא רַחֲקָה הִיא (ל' יא). יראה פונתו, שהנה בדור יחזקאל הנביא ע"ה עלה על לב כת מישראל לאמר **לֹא יִתְכֵּן דֶּרֶךְ ה', הַכֹּל כְּכָתוּב בַּפְּרִשְׁת כִּי תִצָּא. וְכֹזֵה פִּירְשְׁנוּ מֵה שֶׁאָמַר דּוּד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תהלים לח י) ה' נִגְדָךְ כָּל תַּאֲוֹתֵי וְאַנְחָתִי מִמֶּנִּי לֹא נִסְתַּרָה. פשוטו יראה, שכל תאותי אינה אלא לרצונך, וגם כל אנחתי אינה על הבלי העולם, אך לחסרוני בעבודתך. וירמוז מה שכתבו חכמי המוסר⁷⁴⁰, "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג ו) - שכל מה שיעשה האדם מחפציו והנאותיו, יהיו כלם לשמים, כיצד? אם אכל - יהיה פונתו להברות גופו לעבודת ה', וכן בכל הנאות: שנה ובעילה וכו', כלם יהיו לשמים. וכוז פירשנו במקום אחר "גול**

אל ה' מעשיך" (משלי טו ג) ופסוק "במה יזכה נער את ארחו" (תהלים קיט ט) 'עין שם. זהו שאמר כאן גם כן, **הי נגדך כל תאוותי**, שכל תאוותי בהנאות העולם הם לנגדך, ובשבילך גם כן **אנחותי**, כלם - הגם שיהיו על הבלי העולם - אני מצרף בהם רצונך: אם הפסדתי ממון - איני דואג על חסרונו, אלא בשביל טרדתי על הבלי העולם ולא אמצא מנוח לעבודתך, וכיוצא. באופן שבין השמחה על הטובה ובין הדאגה על הרעה, כלם אני פונה בהם אליך:

והוא עצמו מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קטו יג) **כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא**, יאמר: אם באה לי טובה - אני עושה עקר שמחתי לשמחה שאמצא מנוח לעבודתך. ובמקום אחר (שם שם ג-ד) אמר: **צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא אנא ה' מלמה נפשי וגו'**, יאמר: כאשר צרה ויגון אמצא ומוכרח להתאונן עליה, אני מצרף שם ה', ואקרא אוי לי שעל ידי צרתי לא אוכל לעבוד את ה' אלהי, ומפני זה אני מתפלל **אנא ה' מלמה נפשי**. וכן אמר דוד המלך ע"ה (ש"א כו יט) **כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים**, הרי שהניח כל חסרונו וחסרון כל ממונו וקנינו, ולא התאונן אלא על החלק הנוגע לדרך ה'.

ולפי דרכנו יאמר: **הי נגדך כל תאוותי ואנחותי וגו'**, שבא להתנצל על קצורו בעבודת ה', וכמו שאמר במקום אחר (תהלים

נא ז) **"הן בעון חוללתי ובחטא" וגו'**, וכמו שנתבאר בסדר נח 'עין שם. והוא: כי להיות שהאדם מחומר קורין, כל תאוותיו לנגד עיניו, וצער גדול יצטרך האדם להכניע תאוותיו, וכמו שאומרים בוידיי **מוסף כפור**: "אם גדל עוני וכו' הכר לך מה עמדי, מה מתוק מדבש תאות נפשי הבהמית" וכו', שעל זה אמרו העם המתאווים בימי יחזקאל: **לא יתכן דרך ה' (יחזקאל יח כט)**. ובאמת שהמבועים ביון התאוות, אי אפשר להם לעבוד ה' כאשר ראינו בעינינו, ההולכים בשרירות לבם 'משכימי בבקר שכר ירדפו, מאחרי בנשף יין ידליקם'⁷⁴¹ וכל מגמת פניהם רק למלאת בטנם בכום התרעלה.

ועל זה אמר דוד המלך ע"ה כמתנצל אם - מהיותו אדם - שגג באיזה חטא, אמר **הי נגדך כל תאוותי**, שכל תאוותי היא מנגד לעבודתך, וצריך עצבון גדול להכניעה. גם מקרי העולם רבים הם המטרידים אותי מעבודתך, וכמו שאמר החכם ב'כתר מלכות'⁷⁴² "ובהעלותך במשקל עונותי, שים לך בכף שניה תלאותי". באופן ששתי התנצלויות יש לאדם: הא' תאוות העולם רבים, ב' צרותיו וטרדותיו כי עצמו. ועל שניהם אמר **הי נגדך כל תאוותי ואנחותי ממך לא נסתרה**:

ועוד יש לפרש לפי דרך זה נגדך כפשטה, כאומר: "הנך רואה ולא נעלמה מעיניך", וכענין סוף הפסוק "ואנחותי ממך לא נסתרה". אכן, לדרך הראשונה תתפרש

742. 'רשות' (הקדמה) לתפילת ים הכפורים לרבי שלמה אבן גבירול זל"ה.

741. 'ישעיה ה יא'.

נגדך לשון 'בשביל', כמו "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" (בראשית כה כא), שפירושו הפשטני: בשביל אשתו, ופירוש רש"י הוא דרך דרש. והמכּוּן: שכל העושה דבר בשביל דבר - יאמר 'לנגדו', שְׁבַעֲשִׁיתוֹ הדבר ההוא, היה מְכוּן ועושה נגדו הדבר שמבקש להועיל מה שראוי להועיל:

ועוד יש לפרש בפסוקי הפרשה:

כי המצנה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחקה הוא. לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויסקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויסקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו (י"א-יד). כמאמר רבותינו ז"ל (מנחות קי.) [על הפסוק] (ויקרא ז' לו) "זאת התורה לעולה וגו' - כל העוסק בתורת עולה כְּאֵלּוֹ (הקריב עולה)" וכו'. וכן אמרו (ברכות ו.) "חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כְּאֵלּוֹ עשה". ונראה שמטעם זה עצמו הוא אומרים שהעוסק בתורת עולה כְּאֵלּוֹ (הקריב עולה) וכו', שעל ידי העסק בה נִכְרִים מעשיו שרוצה לָקִים הדברים בפועל, אלא שנאנס מפני חרבן בית המקדש. באופן ששיח שפתותינו עם המחשבה השלמה, שתיהן עולין במקום המעשה. ומזה הטעם כתבו המפרשים שבזה כל אחד מישראל זוכה לָקִים התרי"ג מצות בָּלֶם, אף אותם

דלא שייכי ביה, כמו שהארכתי בזה בחלק ב' בדרוש י"ב ממאמר 'חסד ואמת' יְעִין שם:

הוא שאמר כאן כי המצוה הזאת, רוצה לומר: אף אותם שאין שייכין כך, כגון מצות שבכהנים ושבמלך ויבום וכיוצא - אף שהיא נפלאה ממך - **לא נפלאה היא.** וביאר לבסוף למה, ואמר כי קרוב אליך הדבר מאד, פירושו: אתה, עולה על רוחך [ש]היא נפלאה, או לפחות רחוק קיומה. או יאמר שיש נפלאה והיא מצות הכהנים, ויש רחוקה כגון מצות יבום והמלך, שבדרך רחוקה אפשר יגיע לידך. ואני אומר דלא מיבעיא שאינה נפלאה ואינה רחוקה, אך גם כי קרוב אליך הדבר מאד, וכמה? בפיו ובלבבך לעשותו, פירושו: על ידי פיו שתהנה בהם, ועל ידי לבבך - יהיה נחשב לך לעשותו. ובזה ידוקדק היטב מאמר לעשותו, שבפיו ובלבבך אתה עושה אותו:

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחקה הוא (י' יא). פשט הכתוב - על כל התורה ידבר. ואומרו כי בדרך נתינת טעם, [הוא] על דרך אומרים ז"ל (שבת נה:) "מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עליה". כן מאמר הכתוב, אחר שהטיל כל העונשים שזכר על המבטל התורה - אמר כי כן בדין, כי המצוה לא נפלאה וגו' כי קרוב אליך וגו', ולזה ודאי ראוי לעונשים האמורים אחר שאינו דבר חמור קיום המצות והתורה.

ואמר לא נפלאה היא, ויש דקדוק כפי

קרוב אליך הדבר מאד, לומר: שמלבד שלא נפלאות היא ולא רחוקה, עוד אין צריכה להצעות רבים, אך קרוב אליך הדבר וגו'.

ועוד יש לפרש, ונדקדק אומרו עוד לא בשמים וגו' ולא מעבר לים וגו' (א יב-יג). ונראה כי הכתוב דבר על קיום התורה ועל למודה, וסדרם כדרך שאמרו ישראל "נעשה ונשמע". העשיה היא עשיית המצות, והשמיעה היינו למוד התורה כמו שנתבאר בדרוש לשבת כלה יעין שם. לזה אמר כנגד קיום המצות שהם עשה ולא תעשה: כנגד עשה - לא נפלאות היא ממך, [שלא תאמר] שנעלם ממך עשיית המצות ולא תוכל עשותם. ועל לא תעשה - אמר ולא רחוקה היא. והוא שמצינו קצת פושעי ישראל אמרו "לא יתכן דרך ה'" (יחזקאל יח כט), שהמבועים בין התאוות והבלי העולם

הדרש שלא אמר ממך ברחוקה⁷⁴³. גם יש לדקדק הכפל. ונראה שהוא מכון כנגד שני דברים שמונעים האדם מהשתדל בחכמה, והם: קוצר המשיג ועומק המושג, כמו שזכרם המורה ז"ל. לזה אמר לא נפלאות היא ממך - מצדך, כי כולכם חכמים ונבונים מכל העמים שאף שימצאו בהם חכמים, מעטים הם, ואינם אלפים ורבבות כישראל. וזהו שאמר "ממך" - שלא קצרה השגתך וידעתך, כי השפיע לך ה' חכמה. ואם תאמר סוף סוף הדבר המושג עמוק עמוק מי ימצאנו?⁷⁴⁴ לזה אמר ולא רחוקה היא - מצדך, כי "יגיעת ומצאת תאמין"⁷⁴⁵. ובעונות הרבים לא שגבה⁷⁴⁶ ממנו התורה אם לא מרוב הגלות והמלטול ורובו המחלוקות, באופן כי אין כאן לא קוצר המשיג ולא עומק המושג. והרב רבינו ז"ל הוסיף עליהם עוד מונע שלישי, והוא: אורך ההצעות⁷⁴⁷. ועל זה רמז באומרו לבסוף כי

743. שלא אמר: ולא רחוקה היא ממך'.

744. קהלת ז כד.

745. ע"פ מגילה (ו:).

746. שנבה: לשון חזק (מצודת דוד ישעיה לג ה, ושם תהלים קמח יג. מצודת ציון ישעיה יב ד, ושם שם לג, ה), ופגנתו ז"ל שהתורה חזקה וקשתה עלינו ללמדה לווכרה ולהבינה על בוריה מרוב הגלויות וכו'.

747. והא לך לשון ספר מורה הנבוכים (ח"א פרק לד): והסבה השלישית: אורך ההצעות, כי לאדם בטבעו תאוה לבקשת התכליות, והרבה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות. ודע שאילו היה האדם מניע אל אחת מן התכליות מבלתי הצעות הקודמות לה, לא היו הצעות, אבל היו טרדות ומותרים גמורים. וכל איש - אפילו הפתי שבאנשים - כשתעירנהו כמו שמעירים הישן,

ותאמר לו: הלא תכסוף עתה לידיעת אלו השמים כמה מספרם ואיך תפגנתם ומה יש בהם, ומה הם המלאכים, ואיך נברא העולם כלו, ומה תכליתו לפי סדורו קצתו עם קצתו, ומה היא הנפש, ואיך התחדשה בגוף, ואם נפש האדם תפרד, ואם תפרד איך תפרד, וכמה זה ואל מה זה, ומה שידומה לאלו החקירות, הוא יאמר לך כן בלא ספק, ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי, אלא שהוא ירצה להניח הכוסף הזה ולהניע לידיעת כל זה בדבור אחד או שני דברים שתאמרם לו לבד. אלא שאתה - אילו הפרחתו שיכבד עסקיו שבוטל מן הזמן עד שיבין כל זה - לא יעשה, אבל יספיק לו בדמיונים מכזיבים תנוח דעתו עליהם, וימאס שיאמר לו שיש שם דבר צריך אל הקדמות רבות ואורך זמן בדרישה וכו'. עכ"ל.

- נראה לחם שקיום התורה לא יתכן לפי טבע האדם, כמה שהוא אדם ולא אל, וכנגד זה אמר **לא נפלאות היא ממך ולא רחוקה**. וכנגד למוד התורה אמר **לא בשמים היא**:

ויש לדקדק ואמרו וְיִקְחָהּ לָנוּ וישמיענו אותה שהיא היא. ויש לפרש שהוא מכון כנגד אומרם (ע"ז יט). "ליגרם איניש והדר ליסבר", שעליהם אמר במקום אחר (לעיל יב כח) **שמור ושמעת** כמו שפירשנו במקומו בפרשת ראה. לזה אמר ויקחה לנו שהיא הגירסא, וישמיענו אותה היא ההבנה והסברא:

ואמר **ולא מעבר לים** (ל יג) אחר שאמר **לא בשמים היא**. רצה לשלול שתי טענות שיפול לב אדם עליהם שלא יעסוק בתורה: הראשונה - שרוב קדושתה יתירא מַגִּשֶׁת אל הקִדְשׁ פן יהי בנפשו, וצריך להתקדש כמלאכים ואז יעסוק, כאשר יזכירו המקבלים מלעסוק במרכבה, כההוא תינוק שיצאה אש מחשמל ושרפה אותו (חגיגה יג). השניה - כאומרם במדרש (ילקוט תהלים תריד) "רצוננו לעסוק בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי" וכו', **שצרכי האדם ומרדותיו** - שהם כגלי הים שעד שלא ישקע זה עולה זה - הם מטרידים האדם מלעסוק בתורה. ויעלה בדעת האדם שלא יעסוק בתורה, יען כי לא תעלה בידו אם לא השלים כל מרדותיו, וזה אי אפשר, לכן ימנע לגמרי.

לזה אמר **לא בשמים היא**, שאין התורה כמעשה המרכבה אשר בשמים, שצריך קדושה יתרה שלא תוכל לסבול. וגם כן לא

מעבר לים, כִּנָּה מרדות העולם בשם ים כמו שכתבנו שממש נמשלים לים. אמר שלא מעבר לים היא, לומר שצריך שתעבור הים ואז תוכל ללמוד תורה, ולא היא, כי אם יהיה לב האדם עליו - עם כל מרדותיו יוכל ללמוד תורה, וכמאמר רבותינו ז"ל (אבות ב ד) ואל תאמר לכשאפנה אֶשְׁנָה וכו'. ונתן ה' לאדם ללמוד זמנים פנויים מטרדה, לילות וימים טובים. וגם, למוד תורה אין צריך הכנה וקדושה כל כך, וכאומרם (ברכות כב) אין דברי תורה מקבלים טומאה, אך המקדש עצמו יוסיף יתר שאת:

ואמרו כי קרוב אליך הדבר מאד בפִּיךָ ובלבבך לעשותו (ל יד) חוזר אל שני הענינים שזכרנו: קיום המצות ולמוד התורה. והתחיל בתורה ואמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפִּיךָ ובלבבך, כנגד ויקחה לנו וישמיענו אותה שהיא הגירסא והסברא, לזה אמר בפִּיךָ שהיא הגירסא, ובלבבך שהיא הסברא. וכנגד קיום המצות אמר לעשותו, וכאלו אמר "כי קרוב אליך הדבר מאד בפִּיךָ ובלבבך, וקרוב אליך לעשותו".

ועוד יש לפרש **לא בשמים היא**, פֶּן למה שכתב רבינו הרל"ג ז"ל בפסוק "הנסתרות לה' אלהינו" (לעיל כט כח), וזה לשונו: אמר זה, אולי יחשוב חושב כי האדם יחטא אם לא יושג לו כונות התורה, ואם היה שהישיירה אליו מקנין השלמות האנושי וכו'. יַעֲזֹן שם דבריו כי נעמו. ואני אומר שנרמז באמרו **לא בשמים היא** לומר שצריך לידע סוד כל דבר ודבר, לא היא, כי די לאדם לָקֵיט מצות

התורה דברים כפשטן, והוא נאות לפי דרך
הרב ז"ל:

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים
וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הַדָּעַ (ו' טו').
[טעם] הכפל: יראה כי מצות התורה יש בהם
שני חלקים: השכליות והשמעיות. והנה
השכליות - יגיע לאדם טוב [מהן] בעולם הזה,
כי הם יישירו האדם לטוב וימנעוהו מהרע
בטבע. אך השמעיות - טובתם ורעתם
בעולם האחרון, וכמו שנתבאר בתחלת
דרוש לשבת כלה יעין שם. והוא שאמר את
החיים ואת הטוב, חיים בעולם הזה, טוב
בעולם המקנה. את המות בעולם הזה, כי
להיות שכל אדם - רעת המות גדלה עליו
יותר מכל הרעות, יכנה כל רעות העולם הזה
בשם 'המות'. ואת הרע בעולם האחרון. ולזה
אמר ובחרת בחיים כאומר על צד הפחות
- בחר בטובות העולם [הזה] שתשיגם על ידי
התורה כאמור. ועין מה שכתבנו בעיקרי
הדת בעקר הגמול:

ועל שני החלקים האלו כן הכתוב באומרו
(תהלים קו יא) **כִּי הִמְרוּ אֹמְרֵי אֵל וַעֲצַת עֲלִיוֹן**
נֶאֱצַז. שֶׁהַשְׂכָּלִיּוֹת יִקְרְאוּ עֲצוֹת, שֶׁהֵם עֲצָה
לִקְנוֹת הַשְּׁלָמוֹת כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר מִצְוֹת מַעֲקָה
לְהִנָּצֵל מִהַמִּיתָה, לֹא תִרְצַח וְלֹא תִנְאַף לְתַקֵּן
הַיִּשׁוּב וּכְיוּצֵא. וְהַשְּׁמַעִיּוֹת יִקְרְאוּ אֹמְרֵי אֵל,
לִזֶּה אָמַר "כִּי הִמְרוּ אֹמְרֵי אֵל וַעֲצַת עֲלִיוֹן
נֶאֱצַז". וְהוּא מְבֹאֵר:

ועוד נראה שהכפל [יתפרש] במאמרם

ז"ל (ברכות סא) **יֵשׁ לָךְ אָדָם שֶׁמִּמּוֹנוֹ חָבִיב**
עָלֶיךָ מְגוּפוֹ, וְיֵשׁ לָךְ אָדָם שֶׁגּוּפוֹ חָבִיב עָלֶיךָ
מִמּוֹנוֹ, לָכֵךְ נֹאמַר בְּכָל נִפְשֶׁךָ וּבְכָל מַאֲדֶךָ.
עד כאן. ועל שתי התכונות האלה כן הכתוב
לומר ראה נתתי לפניך היום את החיים
ואת הטוב, לומר: שלאותם שנפשם חביבה
עליהם מממונם - הנה חיים, ואשר ממונם
וטוב-העולם חביב מגופם וירצו להשתמש
בטוב מעט זמן מאורך ימים - הנה טוב. וכן
את המות ואת הרע על דרך זה עצמו.

וכן אמר בסמוך (ו' יט) **הַחַיִּים וְהַמָּוֶת**
נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבִחְרָת
בַּחַיִּים, וְהוּא עֲצָמוֹ מִה שֶׁנִּתְבָּאֵר. וְאָמַר
וּבִחְרַת בַּחַיִּים, כִּי בִחְרַת הַטּוֹב יוֹתֵר
מִהַחַיִּים הִיא תְּכֻנַּת רְעָה בְּלִי סֶפֶק לְבַחֵר
הַטּוֹב מִהַדָּמָה, וְאִין זֶה כִּי אִם שְׂקִיעֶתוֹ בְּהַבְלֵי
הָעוֹלָם. וְלִזֶּה אָמַר: אֵף שֶׁאֶמְרַתִּי הַחַיִּים
וְהַטּוֹב נָתַתִּי לְפָנֶיךָ - תִּבְחַר בַּחַיִּים:

ואמר (ו' כ) **לֹאֲהַבָּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ**
לְשִׁמְעַת פְּקֻלּוֹ וּלְדַבָּקָה בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ
וְאֲדָךְ יִמְיָךְ וְגו', לומר כי שכר המצות אינו
כשכר גשמי שהוא חוץ מהעבודה שעובד,
אך השכר הוא עצם העבודה, כי על ידי
שִׁידּוּק בּוֹ יִתְבָּרַךְ - יִתְעַנֵּג בְּאוֹתוֹ הַדְּבָקוֹת,
וְנִמְצָא שֶׁהַעֲבֹדָה עֲצָמָה שְׂעוּבָה - הוּא עֲצָמוֹ
הַשֶּׁכֶר. וְזֶה כִּי הוּא חַיִּיךָ וְגו', וְהוֹזֵר עַל
אוֹמְרוֹ לֹאֲהַבָּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַת פְּקֻלּוֹ
וּלְדַבָּקָה בּוֹ, כִּי שְׂמִיעַת קוּלוֹ וּדְבָקוּת בּוֹ
הוּא חַיִּיךָ וְאוֹרֶךְ יָמֶיךָ בְּעוֹלָם הַנֶּצַח:

אֲשֶׁר אֶנְכִּי מִצְוֶה הַיּוֹם לֹאֲהַבָּה
אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלִבָּת בְּדַרְכֶּיךָ וּלְשִׁמְרַת

תתן תבואתה, ומפרקם הוא שאין ה' עושה נס אלא מדוחק גדול.

ומתוך הדוחק נראה שאין הברכה הזו מעשה נסים, אבל היא בטבע רחוק קצת, והוא כמו שיקרה לתבואה שעודה בקמותיה, שאם יפגענה ה' ברוח קדים - אז יבש תיבש, והשדה המוציאה כור תוציא חצי כור. ואם יהיה רוח מערבי - תתמלא התבואה ותוציא כמוב. כן אפשר יקרה לתבואה גם בהיותה בכרי, יש רוח מאת ה' שסגלתו להוסיף בחומר החפץ ותתעבה ותתמלא, וכרי שישוער בכור - יוציא שני כורים. ועל זה קבעו ברכה זו, לומר שישב ה' רוחו בעוד החטים קצת כרמל, ויקבלו התפעלות. ונקר בחוש (דבר) זה בכל דבר לח כגון בשר וכיוצא, שמה שיספיק לשני ימים, אם יהיה רוח קדים - הלואי יספיק ליום אחד:

ובזה ניחא אומרם (תענית ה:) שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין. ולכאורה קצת קשה, דבגמרא תענית (כד:) ספרו שחכם אחד קנה חטים והניחם בעליה ונתמלאה כל העליה, וכשהגידה לו בתו, אמר לה: "העבודה! שאין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל". ע"כ. והרי שם היה מדוד, (ואעפ"כ) שרתה בו הברכה. ועם מה שכתבנו ניחא, שהברכה שהיא על ידי נס - לא יעצרנה משקל ומדה, אך בברכה שהיא על ידי טבע רחוק - היא שיעליה אמרו שאיננה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין, שמכיון שאינה

מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ודבית וברכך ה' אליהך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה (ל טו). נראה שהם מכונים כנגד בני חיי ומוזני, שבחוץ לארץ תלויים במזל, אכן בארץ ישראל אינם תחת המזל אך בזכות. וזהו וחיית - חיי, ורבית - בני, וברכך - בממון⁷⁴⁸, כי העני חיוי אינם חיים. וגם הבנים עם חסרון הממון - העדרם טוב. ומה ששנה שתלה הברכה בה, ולא כן החיים והבנים, כי הם אינם נפרים שהם מתת ה', כי החיים והבנים - אף שירבו - אינם נפרים שהם בהשגחה, אבל בברכה - נפרת (מתת ה') כשתגדל הרבה שלא כמנהג העולם, או כענין ברכת השמן של אלישע לשונמית:

והנה הברכה הזו נתאמתה מדברי רבותינו ז"ל, הם אמרו (תענית ה:) **ההולך למוד גורנו, יאמר: יהי רצון מלפניך ה' שתשלח ברכה בכרי זה. מדד ואחר כך בירך - הרי זו תפלת שוא, שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין.** ובאמת שתמיד הוקשה לי ענין ברכה זו מה היא. אם כפי הנראה מפשטן של דברים כי יתוספו חטים בפרי יותר ממה שהוציאה הארץ - הנה זה הוא נס גמור, ואיך יתפלל האדם שיעשה לו נס? ואדרבה במקום אחר (שבת לב.) הזהירו שלא יעמוד [אדם] במקום סכנה שמא אין עושים לו נס, ואם עושין לו - מנכין לו מזכותיו. ובמקום אחר אמרו (תענית כד:) **אין נהנים ממעשה נסים.** וגם שנניח זה - יקשה למה יעשה ה' נס חנם אחר שהארץ

748. וכן אמרו ז"ל (במדבר רבה יא ה) וברכך ה' - בממון.

על ידי נם, [לפי] שאינם ראויים לנס - לא ירצו
מן השמים לפרסם הברכה:

ועוד יש לפרש וחיית ורבית וברכך ה' (ז)
(ח), פתח בברכה שלא על ידי פועל - וחיית
ורבית, ולא אמר "ויחייד וירכך ה' אלהיך",
וסיים על ידי פועל [וברכך ה']. [המעם לזה]
במה שנקדים כי הטובה הנמשכת מן המצות
היא בשני פנים, הא' טבעי והא' סגולתי: כי
מצד הטבע - כל מצות התורה שומרים [את]
הקבוצ המדיני בהשמרם מכל אשר הרחיקה
התורה מגזל וחמס, ושמירת מצות לא תקום
ולא תטור, לא תשנא את אחיך, שכל קבוצ
שיהיה זהיר בכל זה - מצד הטבע לא יאנה
להם כל רע, ויהיו מצלחים עד להפליא, וכמו
שהארכלנו בזה בדרוש לשבת כלה יעין שם.
שנית, שיש שכר טוב מאת ה' מן השמים
כמפרסם בכל התורה. ועל דרך זה פירשו
המפרשים [את] המשנה (אבות ד ב) "שמצות
גוררת מצות, ששכר מצות מצודה" וכו',
דתרתי קאמר: אחד - [מצות גוררת מצודה]⁷⁴⁹
- מצד הטבע, שני - [ששכר מצות מצודה] -
מאת ה'.

והוא המבין אצלי בפסוק ושמרתם
את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם
האדם וחי בהם (ויקרא יח ה). והוא מאמר
כפול, ובקצרה היה לו לומר "אשר יעשה
אותם האדם וחי", וזה עצמו המובן ממאמר
"אשר יעשה אותם האדם וחי" - הוא המובן
ממאמר "וחי בהם". אך כן למה שכתבנו, כי
החיים הנמשכים מן התורה הם בשני פנים:
אחד טבעי ואחד סגולתי. לזה אמר אשר
יעשה אותם האדם וחי - זה הסגולתי, ועוד
- בהם עצמם יהיה החיים, זה הטבעי.

ואפשר שכן על שני מיני מצות שזכר,
את חקתי ואת משפטי, שהחקים - שכרם
סגולתי, והמשפטים - שכרם טבעי, כי
המשפטים - השכל שופמן, והקבוצ המדיני
משמר בהם כמו שנתבאר, מלבד שכרם
הסגולתי. ולזה, כנגד חקתי - [אמר] אשר
יעשה אותם האדם וחי, וכנגד משפטי -
[אמר] וחי בהם עצמם. ורבותינו ז"ל אמרו
(יומא פה: סנהדרין עד): "וחי בהם, ולא שימות
בהם", נראה להדיא שרבותינו ז"ל העירו
בזה [את] הדקדוק שדקדקנו - שמאמר
"בהם" הוא יתר⁷⁵⁰. ועם פירושנו נחא,

749. וע"פ מ"ש בביאור הגר"א ז"ל (משלי א כג) על
הפסוק "חנה אביעה לכם רוחי" וזה לשונו...
שבכל דבר שאדם עושה - נותנים לו רוח ממרום,
והוא המסייע אותו לעשות עוד דברים כאלו. וזה
הרוח אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים
כאלה, והוא נחנה מהם, ומה יש לו נחת רוח הן
בדבר מצוה או בדבר עבירה. והוא "עבירה גוררת
עבירה ומצוה גוררת מצוה" וכו'. יעין שם עכ"ל.
לפי"ז גם העושה מצוה, זוכה לתוספת מצוה בשני
אופנים: א' טבעי, שנוצר בו רצון טבעי לעשות

עוד מצוה ע"י אותו הרוח הנ"ל, והוא עושה. ב'
שהקב"ה שהוא עלת העילות מוסיף לו עוד מצוה
בהשגחה פרטית. וזה ממש דומה למ"ש רבינו
זל"ה בענין "וחיית ורבית וברכך ה' אלהיך".

750. לכאורה בפשוטו, כונת רבותינו ז"ל היא לאו-
דוקא על תיבת "בהם", אלא על עצם "וחי
בהם" שלכאורה הוא יתר, דפשיטא, וכן משמע
מהסוגיות ביומא וסנהדרין. ולזה פירשו "לא
שימות בהם", והכונה - שפיקוח נפש דוחה כל
התורה (פרט לג' עברות וכו'). אלא שרבינו

שזה - הוא 'תנאי' ולא יעוד, שהיעוד הוא בתחלת הפסוק, "אשר יעשה אותם האדם - וחי", ו"ו'בהם" - הוא תנאי מוכרח, כלומר הכרח טבעי מחמת עצם שמירת המשפטים כאמור:

ועדין 'צריכין' אנו למודעי⁷⁵¹ לתקנת הכתוב, שאינו מדוקדק ואמרו אשר יעשה אותם [וחי בהם] דמשמע שהוא ביאור⁷⁵², ולא כן היה צריך לומר, כי אם ושמרתם את חקתי וגו' "ותחיו בהם". גם אומרו אני הי' יתרה ואין לה מקום בכאן כי אם כשהיא אצל עונש או אצל מתן שכר שלא נזכר⁷⁵³, מה שאין כן כאן שכבר אמר "וחי בהם". ונראה במה שאמרו ז"ל (ספרא קדושים י) אל' יאמר אדם אי איפשי בבשר חזיר, אל' אפשי, ואבי שבשמים גזר עלי. באופן שגם הדברים שהשכל שופמן, יקיימם האדם מצד המצוה ברוך הוא. והוא שאמר ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני הי', פירוש: אפילו המשפטים אשר יעשה אותם האדם מצד עצמו, לפי שבהם יחיה - תשמרו אותם מצד גזרתי ומצד שאני הי'. ויהיה התכתו כן: המשפטים שיעשה אותם האדם ויחיה בהם,

ואחר שתועלתם נכר - יעשה אותם מצד תועלתם, אני מצוה אתכם שיעשו אותם מצד שאני הי'.

לפי הדרך הראשונה שכתבנו שיש שכר טבעי ויש שכר סגולי, בזה מיישב בעצם השנוי בפסוק וחיית וברכת הי', שהשכר הא' הוא טבעי ובא ממילא, ולזה אמר וחיית וברכת, ועוד מצד האל יתברך וברכת הי' אלהיך, והוא שכר סגולי, אינו בא ממילא כי אם מכח נותן, הוא [הקדוש] ברוך הוא:

ובזה נפרש אומרו בפרשת ראה (לעיל יב כה) שמור ושמעת את כל הדברים האלה וגו' למען ייטב לך כי תעשה הטוב והישר וגו'. ומאמר "כי תעשה הטוב וגו'" הוא יתר, שכבר אמר "שמור ושמעת". וכבר פירשנו בפרשת ראה דרכים שונים. ועכשיו לפי דרכנו מדוקדק היטב, שבא לומר שהטובה באה לך מצד שני דברים: מצד הדברים עצמם, וזהו למען ייטב לך, ועוד ייטב לך מצד שתעשה הטוב והישר בעיני הי' אלהיך, שמחיות השכר בא מצד זה - מבואר שהוא סגולי:

ולזה סובר ש"וחי" אינו יתר, אל' יעוד הוא ככל יעודי התורה, ולכן ע"כ שדקדוק חז"ל הוא מיתור תיבת "בהם", ולמדו מיתור זה שגם "בהם" - במצות - אין חיוב לקיימן אל' כשהוא באופן של "וחי", ולא שימות. ורבינו יישוב את היתור הנ"ל לפי דרכו.

751. ע"פ שבת (נה), מגילה (טו) ועוד. ופשוטו: שעדין צריכים אנו לדעתו של ר' אלעזר המודעי. ובדרך

השאלה רגילים המחברים להליץ: שעדין צריכים אנו להודיעו או לדעתו וכו'...

752. כלומר: שהוא דרך ספור הדברים וביאורם, ולא דרך הבטחה ויעוד כפי שהיה צריך לכתוב "ותחיו" לפי הפירושים שזכר רבינו.

753. וזה לשון רש"י (שמות ו ב): ויאמר אליו אני הי' - נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתך, כי-אם לקיים דברי שדברתי

וְאִם יִפְנֶה לְבַבְךָ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחָתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַּדְתָּם (ו') קצת קשה, בקצור היה לו לומר "ואם לא תשמע ונדחת וגו' אך בא להגיד מה שאמר התנא (אבות ב ה) "אין בור ירא חטא", שכל לב שהוא פנוי מן התורה - סופו להיות נכשל בחטא. לזה אמר **ואם יפנה לבבך מן התורה** - אז מובטח אתה **ולא תשמע**, ואז ונדחת וגו', שאין הגורם לאדם להיות נשמר במעשיו כי אם עסק התורה. והוא עצמו שאמר בפסוק שזכרנו (לעיל יב כה) **שמור ושמעת** - דהיינו למוד התורה - **למען ייטב**

לך, ולא המדרש העקר - אלא שאז תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך, ומהעשייה ימשך לך הטוב ולא מהלמוד לבד:

ועוד יש לפרש **ואם יפנה לבבך וגו'**, שהאדם יתחכם או מעצמו או לפחות לשמוע מזולתו. **ואם יפנה לבבך מן התורה** שלא רצית להיות יגע בתורה [מעצמך], ועוד **ולא תשמע** [מזולתך] - אז על כל פנים ונדחת והשתחוית וגו'.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אמור אצל קיום מצות כגון (ויקרא כב לא) ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' - נאמן ליתן שכר.

לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות: אני ה' נאמן ליפרע - כשהוא אמור אצל עונש כגון (ויקרא יט יב)